

Ткаченко І.В.

Зародження банківського кредиту в Російській імперії

У тезах визначені умови функціонування комерційного кредиту, зроблено короткий екскурс в історію виникнення системи комерційних банків у Росії в другій половині XIX ст.

Ключові слова: комерційні банки, кредит, капітали, позики, обігові кошти.

Tkachenko I.V.

Generation of Bank loans in the Russian Empire

The abstract covers the conditions of functioning of commercial credit, a brief excursion into the history of commercial banks in Russia in the second half of the XIX century is made.

Keywords: commercial banks, credit, capital, loans, working capital.

Для розвитку в країні системи комерційного кредиту необхідні розвиток торгових відносин, певне накопичення капіталів, встановлення комерційних зв'язків між окремими територіями всередині країни та міждержавні економічні зв'язки. Важливими умовами є також сформований клас підприємців-торговців і підприємців-банкирів та розвиток технічних форм торгового і платіжного обігу: вексельного, перевідного, а надалі банкнотного. І, нарешті, для забезпечення ефективного торгового обороту необхідна атмосфера забезпеченості громадянських прав, упевненість у результатах правильного комерційного розрахунку, гарантованість результатів чесної купецької діяльності та атмосфера суспільної довіри. Саме довіра вважається життям та душею кредиту, який по своїй суті і є довіра (*credere* – вірити).

У дореформеній Росії, на відміну від Західної Європи, не існувало зазначених умов, що й визначило своєрідність процесу формування мережі комерційних кредитних установ. Російські комерційні банки зародились та більше століття функціонували у формі казенних установ, а приватна

ініціатива та приватний капітал не могли створити банкової форми кредитного посередництва аж до падіння кріпосного права. Внаслідок нерозвиненості кредитного обігу в країні існувало лихварство, однак розміри позичкового процента, нестача капіталів та високі ризики змусили уряд організувати видачу позик з Монетної канцелярії під 8 % на рік під заставу золота та срібла. Згадану установу не можна вважати банком, вона виконувала функцію казенного ломбарду.

Наступна спроба була здійснена у період правління Єлизавети, коли у 1754 р. були створені станові Дворянський та Комерційний банки. Останній видавав купецтву, яке торгувало у петербурзькому порту, короткострокові позики під 6 % річних, гарантією яких були застava товарів, золота та срібла, а також свідоцтва або атестати магістратів, що являли собою різновид поруки. Згодом позики надавались під векселі. Однак ці банки 1762 р. були закриті, оскільки короткострокові позики через зміну строків перетворювались у довгострокові, а позичальниками були переважно одні й ті ж люди.

В 1764 р. були відкриті два Казенних комерційних банки у Санкт-Петербурзі та Астрахані, які мусили сприяти зовнішній торгівлі. Астраханський банк був повністю підпорядкований місцевому губернатору, який обирав директорів та давав дозвіл на отримання грошей. Ці банки також проіснували недовго. Петербурзький було закрито у 1782 р. внаслідок виснаження фінансів, а Астраханський у 1767 р. перетворився на благодійну установу після великої пожежі.

У період царювання Павла I при Державному Асигнаційному банку були створені облікові контори – вексельні облікові контори, контори для видачі позик під товари та страхові. Нерозвиненість вексельного обігу, відсутність коштів, фінансова розбалансованість країни перешкоджали цим структурам впливати на торгівлю і промисловість країни.

В 1818 р. облікові контори були замінені Державним Комерційним банком. Його створення було одним із заходів, спрямованих на оздоровлення

російських кредитних установ, діяльність яких ускладнювалась довгостроковою видачею позик із коштів безстрокових внесків та секретними позиками на потреби уряду. З 1818 р. по 1852 р. Комерційний банк відкрив 9 постійних контор у Москві, Архангельську, Одесі, Ризі, Астрахані, Києві, Харкові, Катеринбурзі та 3 тимчасові у Рибінську, Ірбиті, Полтаві. Ним були залучені великі кошти, які не вдалось розмістити і тому частину їх передали на потреби уряду.

Окрім Комерційного існував також Позиковий банк, призначення якого полягало у видачі позик під заставу дворянських маєтків. Серед цих позик існували також позики під будинки, фабричні будівлі, гірничі заводи, але кількість їх була незначною і видавались вони тим же дворянам. Частина коштів Позикового банку за рахунок внесків перейшла в казну як таємні позики.

Значні надходження коштів до російських банків пояснюються слабким розвитком підприємництва, в результаті чого на ринку формувались вільні капітали, які вкладались з метою отримання прибутку через сплату банком відсотків. Висока у порівнянні із Заходом процентна ставка за внесками, побоювання революцій за кордоном, спричиняли приплив у Росію коштів з-за кордону. Але внаслідок економічної відсталості країни, існування в окремих регіонах натурального господарства, домінування кріпосного права, відсутність широкої господарської самодіяльності знайти застосування банківських внесків було дуже важко.

На час приходу до влади Олександра II Росія почала звільнятися від натурального господарства, відбувалось пожвавлення у всіх сферах суспільного життя. Активізація економічної діяльності супроводжувалась створенням низки великих підприємств, серед яких помітне місце посіло «Головне товариство російських залізниць». У створенні цього товариства окрім іноземних та російських капіталістів брали участь деякі високопосадовці. На користь товариства був виданий наказ міністра фінансів П. Брока від 20 липня 1857 р., згідно якого знижувалась процентна ставка за

внесками з 4 до 3 %. Даним заходом вдалось банківські внески перемістити в акції та облігації згаданого товариства. В 1858 р. вплив внесків із банків дорівнював 299 млн. руб., а в 1859 р. – 355 млн. руб.

В результаті видача довгострокових позик була припинена, і завдяки ліквідації Позикового банку іпотечне кредитування в Росії припинилось на 10 років. Борги казни банкам були замінені випуском низки зовнішніх та внутрішніх позик та частково покривались випуском нових кредитних білетів. Комерційний банк був ліквідований створеним у 1860 р. Державним банком, але через тривалу ліквідацію останній повністю підпорядковувався міністру фінансів та надовго був позбавлений можливості вільно оперувати своїми обіговими коштами.

Період дореформених казенних банків характеризується як період закріпачення капіталу через створення штучних банківських установ, які повинні були служити майже виключно інтересам казни та поміщиків. Саме ці банки добре виконували свою функцію в умовах домінування кріпосного права, а припинили своє існування з його падінням.

Окрім казенних банків в дореформеній Росії переважно в столиці діяли великі банкірські фірми. Часто ці банкіри виконували роль казенних інтендантів та комісіонерів, а також залучались до міжнародних торгових зв'язків. Кредитними установами місцевого характеру були міські громадські банки, які підпорядковувались Міністерству внутрішніх справ та займались благодійницькою діяльністю.

Література

1. Історія грошей і банківництва: Підручник / І.Г. Скоморович, С.К. Реверчук, Я.Й. Малик та ін.; За ред. С.К. Реверчук – К.: Атака, 2004. – 339 с.

2. Новікова, І.Е. З історії становлення вітчизняної банківської системи ринкового типу у другій половині XIX – початку XX ст. / І.Е. Новікова // Актуальні проблеми економіки. – 2006. - № 8. – С. 3-9.

3. Гиндин, И.Ф. Русские коммерческие банки: Из истории финансового капитала в России / Под ред. С.Г. Струмилина. – М.: Госфиниздат, 1948 – 453 с.